

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Супруна Миколи Олексійовича,
на дисертацію

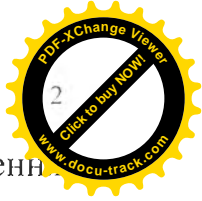
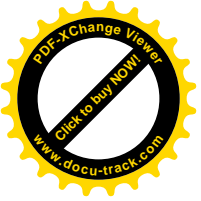
КАМЕНЩУК ТЕТЯНИ ДМИТРІВНИ

“Особливості формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка

Дисертаційне дослідження Каменщук Т.Д. присвячене актуальній психолого-педагогічній проблемі формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей 8-12 років з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. Актуальність теми зумовлена концептуальними засадами реформування системи освіти в Україні, спрямованими на формування життєвої компетентності дітей з особливими освітніми потребами.

Враховуючи новизну, соціальну значущість, складність проблеми дисертанткою проведено ґрунтовну роботу над пошуком, розробкою та апробацією оптимальних організаційних форм, змісту та методології педагогічної роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, які б сприяли їхній соціальній адаптації та зменшенню рівня залежності від сторонньої допомоги.

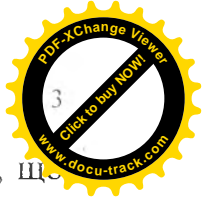
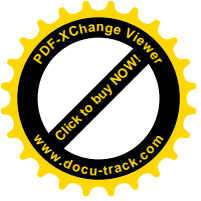
Як зазначають численні наукові дослідження, людина від народження опиняється у світі знаків і знакових систем, що створений як завдяки природним умовам, так і соціальному середовищу, цілком логічним є їхній значний вплив на розвиток пізнавальної діяльності особистості. Комбінаторна природа побудови знакових систем та їхнє використання у психічному розвитку людини дуже різноманітна. Теоретичні та експериментальні дослідження переконливо доводять, що за умов широкого застосування знаків став можливим розвиток людської культури в цілому й кожної особистості зокрема. Просторові знаки та символи є основними складовими просторової знаково-символічної системи знань, що

репрезентується автором як психічна структура внутрішнього відображення дійсності, в основу якої покладені просторові знаки та символи (образи, гешталти, фрейми), які еволюціонують у процесі розвитку людини шляхом формування між ними системних зв'язків, створюючи семантичний простір, що відображає особливості світосприймання людини. Результатом формування міжсистемних зв'язків є рівень узагальнювального відображення мікро та макро простору у свідомості людини.

Дисертаційна робота обґрунтована, логічна та має цілком завершений характер. Вдало сформульовано мету, чітко окреслено завдання, об'єкт, методи дослідження, висновки, чітко простежується їхній логічний зв'язок.

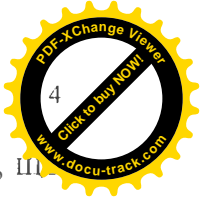
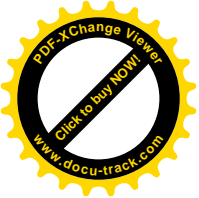
Дисертантка виявила наукову компетентність у розкритті проблеми, зокрема у першому розділі здійснила поглиблений аналіз понятійних тлумачних словників та наукових енциклопедій, що дозволило окреслити значення термінів “знак”, “символ”, “образ”, які зафіксовані у великій їхній кількості як вітчизняного, так і зарубіжного трактування, розкрито зміст поняття “просторова знаково-символічна система знань”. Достатньо охарактеризовано психологічні особливості розвитку просторової знаково-символічної системи знань у дітей з типовим розвитком та у дітей з порушеннями розумового розвитку. Автором враховано, що незважаючи на виражений недорозвиток психічних процесів щодо показників хронологічного віку, психічна діяльність дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю має поступальний динамічний характер. Висунуто гіпотезу, що формування просторової знаково-символічної системи знань у зазначеної категорії дітей здійснюється у відповідності із загальними закономірностями онтогенезу, однак відрізняється низкою особливостей, обумовлених розумовими та функціональними порушеннями в розвитку та під впливом системної корекційно-розвиткової роботи з використанням просторових знаків і символів відбуваються якісні структурні зміни в розвитку, що становлять основний базис в ефективній соціалізації цих дітей в навколишньому предметно-просторовому середовищі.

У другому розділі подано підсумковий аналіз навчальних програм, що дало змогу автору визначити чотирирівневу ієрархічну модель оволодіння просторовими знаками та символами (*оптико-предметні образи, предметно-просторові образи, геїштальти (знаково-просторові, символно-просторові), фрейми (схеми, моделі)*). Ця модель і була покладена в основу експериментальної методики. На підставі поглибленого аналізу навчальних програм було визначено зміст завдань методики та процедуру організації констатувального експерименту з урахуванням психофізичних можливостей цих дітей та доступності матеріалу. Загалом завдання були ієрархічно структуровані та об'єднані в чотири блоки.

В основу формування бальної оцінки були покладені критерії самостійності та визначенні провідного виду діяльності у дітей цієї категорії при виконанні завдань, цілісності називання, впізнавання, розрізнення просторових знаків і символів чи пошук їх за аналогією. За результатами виконання усіх завдань методики було визначено максимальну оцінку (в балах – 85), а також оцінку, яка вказувала на кожен з 6-ти рівнів засвоєння (достатній, середній, низький, дуже низький, елементарний, нульовий) та описано якісні характеристики кожного з них.

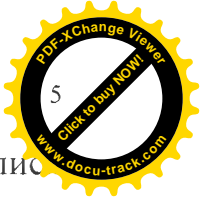
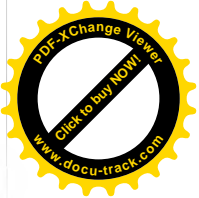
Виявлено, що 16,89 % дітей переважно з тяжкою розумовою відсталістю у віці 8-10 років без спеціального навчання не засвоюють просторові знаки та символи. Переважна більшість досліджуваних дітей з помірною розумовою відсталістю лише частково опановують цими знаннями, а саме: на низькому (34,53 %) та елементарному (34,46 %) рівнях. Незначна кількість дітей засвоюють просторові знаки та символи на середньому рівні (14,12 %). Також визначено диференційовані особливості засвоєння просторової знаково-символічної системи знань у досліджуваній категорії дітей: гармонійного (33,39 %), дисгармонійного оптико-предметного (45,61 %) та знаково-символьного просторового (4,11 %) типів. Узагальнення результатів дослідження дозволило визначити особливості засвоєння просторової знаково-символічної системи знань дітьми цієї

категорії: загалом діти недостатньо засвоїли просторові знаки та символи, що передбачені навчальними програмами, у них виявлена недостатня самостійність при їх застосуванні; переважаюча залежність від допомоги дорослих та необхідність у стимулюванні до виконання дій.

У третьому розділі представлено теоретичне обґрунтування навчально-корекційної методики формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, організаційних форм, принципів, змісту та чотирьох етапів її впровадження. У методиці автором враховано як стан сформованості, особливості її засвоєння цими дітьми, так і актуальний рівень їхнього розвитку. Встановлено, що практичної значимості експериментальній методиці надає її соціальна спрямованість, чого було досягнуто завдяки спеціально підібраній тематиці для проведення корекційного навчання й, відповідно до їх змісту, спеціально підібраних просторових знаків і символів, що найчастіше можуть зустрічатися у найближчому оточенні та віддаленому середовищі. Доведено ефективність проведення корекційного навчання відповідно до визначеної поетапності, що врахувала актуальний рівень розвитку цих дітей, послідовність введення просторових знаків та символів і організацію системи їхнього навчання від простішого до складнішого.

Результати апробації засвідчили ефективність запропонованої експериментальної методики формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю і підтвердили припущення, що процес її формування буде більш ефективним за умов цілеспрямованого системного навчально-корекційного впливу з урахуванням поетапності навчання, послідовності введення просторових знаків і символів та їхньої соціальної спрямованості, що впливає на покращення соціалізації цих дітей. Істотні позитивні зміни було зафіксовано під час порівняльного аналізу, зокрема, у той час як на початку експерименту рівень засвоєння просторових знаково-символічних знань дітьми експериментальної та контрольної груп був приблизно однаковим, після

поетапного впровадження експериментальної методики відбулися статистично значущі зміни: в експериментальній групі середній динамічний приріст становив 8,75 бала, у контрольній – 6,71 бала. У більшості дітей експериментальної групи підвищився рівень самостійності у виконанні дій, спостерігається зацікавленість до власної діяльності. Також відмічається позитивна динаміка просування індивідуальних показників кожної дитини у сфері життєдіяльності та соціалізації.

Переваги авторської методики переконливо доведені результатами експериментального дослідження на заключному етапі. Порівняльний аналіз результатів формувального експерименту виявив позитивну динаміку в розвитку психічного базису та формування навчальних дій в процесі системних корекційних занять у дітей цієї категорії.

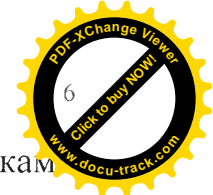
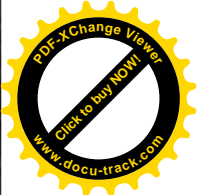
Глибокий аналіз проблеми дослідження дозволив автору дисертації зробити аргументовані висновки, у яких успішно узагальнено результати роботи відповідно до поставлених задач. Загальні висновки та висновки до кожного розділу відповідають змісту, є достатньо повними, логічними та підтверджуються методологічними та технологічними обґрунтуваннями. Визначена наукова новизна роботи відображає значущі здобутки роботи, які базуються як на даних проведеного теоретичного наукового аналізу першоджерел, так і отриманих даних експериментальної роботи.

Практична значущість дисертаційної роботи зумовлена можливістю використання її результатів в освітньому процесі закладів вищої освіти та академіях неперервної освіти, а також у проведенні нових теоретичних та експериментальних досліджень.

Позитивної оцінки заслуговують також додатки, в яких подано значний обсяг діагностичного інструментарію дослідження, комплекси вправ до кожного з етапів навчання та дидактичний матеріал.

Викладений у рукописі дисертації матеріал засвідчує про достатній рівень обізнаності у різних галузях наук: нейропсихології, корекційної

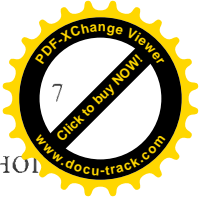
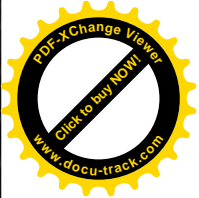
педагогіки, спеціальної психології, а також володіння методиками проведення психолого-педагогічного дослідження.

Науково-теоретичний аналіз проблеми формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, інтерпретація одержаних результатів, зроблені висновки є обґрунтованими.

Зазначене засвідчує, що представлена на експертизу дисертаційна робота, є завершеним цілісним теоретико-експериментальним дослідженням, яке заслуговує на загальну позитивну оцінку. Разом із тим вважаємо за необхідне висловити певні зауваження та побажання.

1. З урахуванням вітчизняних та закордонних психолого-педагогічних досліджень автором було розроблено методику стану сформованості просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, в якій визначені чотири блоки тематичних завдань, чотиріступеневу інструкцію, що супроводжувала хід виконання кожного завдання та форми допомоги. Підсилити діагностичну складову цієї методики можна враховуючи тривалість виконання завдань дітьми та кількість здійснених спроб, такого роду інформація значно б доповнила показники особливостей розвитку дітей зазначеної категорії.

2. На підставі результатів констатувального етапу дослідження було визначено три структурні типи засвоєння просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю: гармонійний, дисгармонійний оптико-предметний та дисгармонійний знаково-символьний просторовий, однак не були визначені причини такого стану засвоєння. Вважаю, що вивчення причин таких особливостей опанування цією системою знань сприяло б формуванню індивідуальних рекомендацій щодо розвитку цих дітей.

3. Розкриваючи теоретико-методологічні засади експериментального дослідження спрямованого на виявлення особливостей формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, автором представлено ієрархічну чотирирівневу модель оволодіння просторовими знаками та символами. Відомо, що особливу увагу формуванню просторових знаків та символів у зазначеної категорії дітей надають науковці країн західної Європи. Вважаю, що цей досвід ширше міг би бути представленим у теоретичному аналізі наукових джерел.

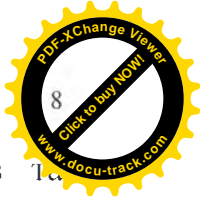
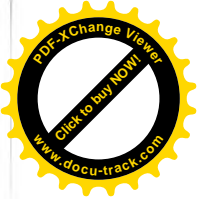
4. Дисертанткою було запропоновано формування просторових знаків та символів у дітей з помірною і тяжкою розумовою відсталістю на спеціально організованих індивідуальних підгрупових та групових заняттях. На нашу думку вагомим було б розглянути процес їх формування на основних уроках, що проводяться відповідно до програми затвердженої Міністерством освіти та науки України.

5. У дисертаційній роботі зустрічаються упущення в оформленні окремих літературних джерел.

Разом із тим слід зазначити, що зроблені зауваження мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження.

Позитивним є враження від оформлення як основного тексту дисертації, так і додатків. Зміст автореферату та основні положення дисертаційного дослідження є ідентичними.

Аналіз матеріалів рукопису дисертації, автореферату та опублікованих праць Т.Д.Каменщук дозволяють зробити висновок про те, що проведене здобувачем дисертаційне дослідження “Особливостей формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю” є актуальною, завершеною, самостійною, теоретично й практично важливою науковою роботою, яка має вагому наукову новизну, теоретичне та практичне значення, за змістом і структурою

відповідає вимогам п.11 “Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінетів Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року, а її автор – Каменщук Тетяна Дмитрівна заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психокорекційної
педагогіки Національного
педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

